

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата філософських наук, доцента
Титаренко Віти Володимирівни на дисертацію Попович Яни Максимівни
"Феномен паломництва в католицизмі" на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство.**

Актуальність дисертаційного дослідження Я. М. Попович зумовлена відсутністю у вітчизняному релігієзнавстві альтернативної теоретичної бази для емпіричного аналізу конфесійних культових практик, що суттєво ускладнює вивчення функціонування таких складних комплексних явищ, що функціонально виражають основоположні світоглядно-екзистенційні вияви релігійної віри. В українській релігієзнавчій науці дослідження феномену паломництва та паломницьких практик окремих релігійних конфесій розвивається, здебільшого, в контексті географії релігій (наприклад, дисертація Н. Крюкової). Даний підхід пов'язується з теоретичним доробком класиків світового релігієзнавства (М. Еліаде, Р. Отто) в контексті розроблених ними понять ієрофанії та ієротопії. Поява комплексного дослідження виникнення, розвитку та функціонально-культових проявів католицького паломництва як феномену паралітургійної практики, зробленого Я. Попович, знаменує початок дослідження паломництва в руслі феноменолого-нарративної дослідницької методики, евристичні можливості якої намагалася продемонструвати в своєму дослідженні дисертантка. Потреба в розробці конкретних теоретико-методологічних моделей і практичних методик філософсько-релігієзнавчого аналізу паломницьких практик християнських конфесій обумовила необхідність, своєчасність та актуальність даного дисертаційного дослідження.

Дослідження саме католицької паломницької традиції для України завжди передбачає його включення не лише у широкий світовий релігійний контекст, але й у дискурс відродження української національної духовної культури, оскільки конкурентне співіснування католицької та православної духовно-культурних парадигм на українських теренах історично стало джерелом самотності

української духовної культури, рушієм її полісемантичного і багатовекторного розгортання. Враховуючи євроінтеграційні суспільні процеси сьогодення, тема дисертації Я. Попович отримує виразне культурологічне спрямування, оскільки дисертантка, як видно з тексту дослідження, намагається дослідити релігійну свідомість католицького віруючого не тільки в історичному вимірі, але й її трансформації в контексті постмодерної парадигми сучасного глобалізованого світу.

Суттєвим елементом наукової новизни дисертаційного дослідження можна вважати розробку дисертанткою цілісного поняттєво-категоріального апарату релігієзнавчого вивчення паломництва Католицької Церкви, зокрема ґрунтовний етимологічний аналіз змісту поняття "паломництво" та його релігійних коннотацій, релігієзнавчі дефініції низки специфічних термінів, пов'язаних з католицьким паломництвом: "санктуарій" (місце, що наділяється аксіологічними характеристиками сакральності та представляється у конкретному храмі чи храмово-монастирському комплексі); "кальварія" (духовний центр пошанування страстей Господніх, які символізували Голгофу й імітували Єрусалим); "відпуст" (теологічне уявлення про дарування Богом дочасної кари за гріхи, які стали відпущені у відношенні до віри); "коронація ікони" (визнання Апостольської Столиці, як пошани, яку віддають вірні певному зображенню, узгоджена із віровченням Католицької церкви); "ad limina apostolorum" (обов'язок єпископів певної країни регулярно відвідувати "пороги" святих апостолів Петра і Павла).

Спроби системно досліджувати такі комплексні явища, як паломництво, що розвивалися протягом величезних історичних періодів і охоплювали значні географічні простори, завжди стикаються зі спокусою занурення у суто історичний опис подій, сакральних місць та історичних особистостей. На нашу думку, Я. Попович вдалося, в основному, уникнути цієї спокуси за рахунок того, що вона зробила акцент на дослідженні не лише історичної, але й текстологічної основи формування, розвитку та функціонування католицького паломництва, причому текстологічна база дослідження включала в себе два взаємопов'язані компоненти: богословські тексти та тексти культури

(фольклорні та літературні джерела). Таке авторське рішення поглибило загальнокультурний контекст авторського розкриття феномену паломництва в католицькій традиції і, разом з тим, дозволило авторці уникнути зайвого етнографізму при описі місць католицького паломництва в Україні та Європі.

Заслуговує на увагу здійснений Я. Попович всебічний аналіз біблійного тексту як концептуальної основи паломницького культу в католицизмі (підрозділ 2.1.), який дозволив дисертантці обґрунтувати положення про те, що "паломницький" догмат віри, ґрунтований на текстах Старого і Нового Завіту, є сакральним чинником історичної вмотивованості та традиційної виправданості паломництва і виражає католицьке розуміння сотеріології як есхатологічного прямування людини до Бога шляхом земних випробувань.

У зв'язку з зазначеним, цікавим не лише в релігієзнавчому, але й у культурологічному контексті є аргументовано продемонстрований дисертанткою органічний зв'язок католицького паломництва і християнського культу святих та шанування чудотворних предметів культу з народною побожністю, яка знаходить своє відображення у фольклорі та літературних творах. Я. Попович переконливо доводить цю думку, аналізуючи яскраві пам'ятки українського фольклору та літератури, у яких згадується про місця паломництва і паломницькі подорожі українців (Підрозділ 3.2 дисертації).

Для Я. Попович католицьке паломництво постає як феномен культурної практики, репрезентуючий матеріальний вимір присутності божественного у сакральному просторі, що уможлиблює і сприяє комунікації віруючих із Богом. Тому логічним представляється те, що в тексті дисертації значна увага приділяється комплексному аналізу феномену католицького паломництва шляхом визначення етимологічно-лінгвістичного, семантично-теологічного, культурно-ландшафтного зв'язку локалізації найвідоміших в світі та Україні католицьких санктуаріїв та християнського розуміння святості і сакральної присутності. Католицька традиція паломництва сприймається під час прочитання тексту дисертації як метанарація, закарбована протягом століть Церквою розповідь вірних про подорож людини до Бога, а екзистенціальними

віхами на шляху до Нього виявляються санктуарії, як місця паломництва і прощі. Такий підхід цілком вкладається в методологічні принципи лінгвістичного релігієзнавства – новітнього напрямку вітчизняного академічного релігієзнавства, що активно розвивається в останні роки під керівництвом наукового керівника дисертації – професора І. Богачевської.

Разом з тим, складність вивчення саме католицизму полягає у наявності великого масиву богословських джерел та церковних документів, який має опрацювати дослідник, щоб віднайти власну методику дослідження, і не загубитися в безлічі існуючих конфесійних і наукових поглядів на предмет дослідження. Феномен католицького паломництва розкрито в дисертації Я. Попович на широкому масиві вітчизняних та іноземних джерел (401 позиція) в двох основних ракурсах: теологічно-феноменологічному й академічно-науковому, що обумовило його цілісне бачення у релігійній картині західного християнства та європейського культурного макросвіту.

Аналіз тексту дисертації дозволяє стверджувати, що завдання, поставлені дисертанткою, корелюються із висновками і методологічною базою дослідження. Здобувачкою досить фахово розроблена власна дослідницька методика, яку ми маємо підстави вважати феноменолого-нарративною, оскільки Я. Попович на основі загальнонаукових принципів системності, об'єктивності, доказовості, історизму, а також релігієзнавчих – толерантності, діалогізму, ідейної та конфесійної незаангажованості, застосовує спеціальні методики структурно-функціонального, компаративного і культурологічного аналізу, слушно поєднує герменевтичний та семіотичний інструментарій у власному прочитанні католицьких місць паломництва як сакральних текстів релігійної культури, а паломницьку практику розглядає як специфічну нарративну діяльність, сприяючу закарбовуванню в індивідуальній свідомості віруючого акту комунікації з Абсолютом, відчуття причетності до сакрального.

Текст та зміст дисертаційної роботи Я. Попович є такими, що дозволяють зробити висновок: авторка є компетентною дослідницею, здатною не лише продукувати та належним чином презентувати нові ідеї, але й толерантно та

коректно підтримувати наукову дискусію під час розгляду суперечливих моментів паломницької діяльності Католицької Церкви, зокрема таких, як морально-етичні підвалини "хрестових походів".

Поза сумнівом, дисертаційна розвідка Я. Попович не вичерпує всіх можливостей дослідження як еволюції так і сучасних форм католицького паломництва, але проведений комплексний аналіз цього феномену та виявлення його гуманістичного потенціалу місць католицького паломництва для української духовної культури розширюють горизонти вітчизняного релігієзнавства і сприятимуть глибшим дослідженням у цьому напрямку.

Разом з тим, як кожне оригінальне дослідження, дисертація Я. Попович не позбавлена певних недоліків. Тому висловимо певні зауваження з метою, по-перше, визначити пропозиції щодо можливих тенденцій філософсько-релігієзнавчого осягнення феномену паломництва; по-друге, запобігти можливості повторення окремих помилок у подальших дослідженнях і реалізації конкретних рекомендацій не тільки дисертанткою, але і її можливих послідовників; по-третє, відзначити пріоритетні напрямки дослідження з даної проблеми.

1. У Розділі 1 дисертаційного дослідження зазначається, що є всі підстави "розглядати паломництво як окремий ритуальний текст", проте із низки методів дослідження текстів культури, які застосовуються в сучасній гуманітаристиці при аналізі таких текстів, дисертантка використовує здебільшого лише семантичний аналіз, нехтуючи іншими методами гуманітарної семіотики, зокрема аналізом прагматичних інтенцій певних паломницьких дій а також їхнього символічного навантаження. Їх аналіз, на нашу думку, додав би дослідженню системності та доказовості.

2. Дослідження б виграло, якби дисертантка докладніше проаналізувала конкретні організаційні форми й методи проведення різних типів паломництва в сучасній Католицькій Церкві, що залишилися поза розглядом в тексті дисертаційного дослідження.

3. Дещо захоплюючись нарративними аспектами свого дослідження в контексті опису ієротопічних характеристик католицьких місць паломництва,

дисертантка лише побіжно торкається психологічних аспектів паломницької практики, незважаючи на те, що декларує важливість трансформації релігійних почуттів віруючого в моменти "причетності до святинь". На нашу думку, комплексне дослідження католицького паломництва не можливе без ґрунтового релігієзнавчого аналізу психологічних мотивів здійснення паломництва та його психо-емоційних наслідків для людини, адже воно поєднує ритуальну паралітургійну практику Церкви та індивідуальний містичний досвід віруючого.

4. Досить висока стилістична якість оформлення тексту дисертації не позбавляє його від деяких орфографічних негараздів і певних вад перекладу іншомовних джерел.

Висловлені зауваження та побажання не мають принципового щодо змісту дисертації характеру й можуть бути розцінені дисертанткою як рекомендації для подальших досліджень. Вони не применшують значення дисертації Яни Максимівни Попович, оскільки текст є оригінальним, самостійним та завершеним дослідженням.

Завдання, поставлені дисертанткою у дослідженні, успішно виконані, отримані результати, які містять елементи новизни, мають теоретичне та практичне значення і є вагомим внеском у практичне релігієзнавство. Дослідження має чітко структуровані тематичні розділи, логічну і струнку систему посилань, фундаментальну джерельну базу.

Дослідження може стати основою для системного аналізу конфесійної специфіки християнського паломництва а також паломництва в інших релігіях як загальнорелігійного феномену. Дослідження Я. Попович є цілісним, завершеним, творчим і самостійним, відзначається новизною, оригінальністю постановки і розв'язання завдань.

Результати дисертаційного дослідження є достатньо апробованими, доповідалися на п'яті міжнародних і Всеукраїнській наукових конференціях, неодноразово обговорювалися на засіданнях кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Основні положення дисертації відображені у 15 публікаціях, 5 із яких уміщено в фахових виданнях, які входять до переліку ДАК МОН України (одна – у зарубіжному); 9 – у збірниках наукових праць, матеріалах і тезах конференцій.

Таким чином, дисертація Попович Яни Максимівни "Феномен паломництва в католицизмі" повністю відповідає вимогам, що висуваються ДАК МОН України до кандидатських дисертацій, і містить ґрунтовний доробок щодо розв'язання важливої наукової проблеми, що відповідає "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року. На нашу думку, дисертантка цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент:

кандидат філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України

В. В. Титаренко